

NIEZBĘDNIK
PEDAGOGA SPECJALNEGO

Problemy dzieci i młodzieży z zespołem Aspergera i autyzmem

FORUM

Spis treści

Przyjaciel „szyty na miarę”. Potrzeby osoby z zespołem Aspergera	5
Traumy szkolne u dzieci i młodzieży z zespołem Aspergera. Przyczyny i konsekwencje	11
Trening Umiejętności Społecznych jako forma zajęć rozwijających kluczowe kompetencje społeczne	18
Dziewczyny i kobiety w spektrum autyzmu. Wyzwania diagnostyczne	24
SCENARIUSZE ZAJĘĆ	
Co zrobić z prezentem? Scenariusz: Trening Umiejętności Społecznych	30
Dlaczego warto dbać o wygląd? Scenariusz: Trening Umiejętności Społecznych	32

Przyjaciel „szyty na miarę”. Potrzeby osoby z zespołem Aspergera

„Wyniki badań pokazują, że dzieci niemające przyjaciół są narażone na problemy i opóźnienie w rozwoju społecznym i emocjonalnym, niskie poczucie własnej wartości oraz lęki i depresje w dorosłości.”

(T. Atwood 2015, za: Hay, Payne, Chadwick, s. 74)

Powszechnie panuje przekonanie, że każdy człowiek jest niepowtarzalny, ze względu na swoje pochodzenie, historię i doświadczenia. Jako psycholog obserwuję na co dzień reakcje różnych osób: rodziców, specjalistów, postronnych ludzi na zachowania osób z zespołem Aspergera (ZA) i zastanawiam się, na ile rzeczywiście jesteśmy otwarci na charakteryzującą gatunek ludzki różnorodność. Zarówno neurotypowa młodzież, jak i dorośli mają problem z zaakceptowaniem innego wyglądu (kolor skóry, waga, ubiór, przynależność religijna) otaczających ich ludzi, a co dopiero „normalnie” wyglądających osób zachowujących się w „dziwaczny” sposób.

Kilkuletnia praktyka w pracy indywidualnej i grupowej z młodzieżą z ZA uzmysłowiła mi, że podłożem problemów z nawiązywaniem i podtrzymywaniem relacji osób ze spektrum jest nie tylko deficyt w „teorii umysłu”, ale przede wszystkim problem z radzeniem sobie z własnymi emocjami, w sytuacji przeżywanego stresu wywołanego obecnością osób, z którymi „muszą” wejść w interakcję. Objawy tych problemów są widoczne najczęściej poza środowiskiem domowym, w relacjach rówieśniczych. Paradoksalnie to właśnie owa grupa rówieśnicza jest grupą docelową, w której osoby z ZA mają nawiązywać przyjacielskie relacje.

Chciałabym w niniejszym artykule podzielić się z Państwem swoimi spostrzeżeniami z terapii indywidualnej i grupowej z ww. grupą młodzieży, które, być może, wzbogacą Wasz warsztat pracy. Chciałabym również zaproponować, jako część oddziaływań terapeutycznych, kierowanych do osób ze spektrum, pracę nad **integracją młodzieży z ZA z rówieśnikami** w ich najbliższym środowisku. W sytuacji, gdy wiedzą oni o posiadanej przez osobę z ZA diagnozie. Takiej terapii, która pozwoli tym osobom poszerzyć krąg swoich bliskich o przyjaciół i kolegów, których obecność jest nieoceniona w procesie kształtowania się własnej tożsamości. Inaczej będzie wyglądała praca z klasą w której osoba z ZA chce zachować informacje o swojej diagnozie dla siebie. Jest to jednak temat zbyt obszerny, aby można było go zawrzeć w niniejszym artykule.

ZNACZENIE PRZYJAŹNI

„Umiejętność nawiązywania i podtrzymywania przyjaźni oparta jest na wrodzonej zdolności rozwijającej się w dzieciństwie (czemu towarzyszą zmiany umiejętności poznawczych) oraz dojrzewającej i zmieniającej się dzięki doświadczeniom społecznym. Niestety dzieci z zespołem Aspergera nie mogą w sytuacjach społecznych polegać na zdolnościach intuicyjnych i są zmuszone posłkować się umiejętnościami i doświadczeniami intelektualnymi. Dzieci i dorośli z ZA mają trudności w tych sytuacjach społecznych, których nie przeciwicyli i do których nie są przygotowani.” (T. Atwood, 2015, s. 76).

Tony Atwood, opisując cechy charakterystyczne przyjaźni osób z ZA, wyróżnił cztery etapy rozwoju przyjaźni, w których terapeuta może wspomóc (pozwalając wszystko przećwiczyć) osoby z ZA w tworzeniu relacji z rówieśnikami:

1. Pierwszy etap: od 3. do 6. roku życia.
2. Drugi etap: od 6. do 9. roku życia.
3. Trzeci etap: od 9. do 13. roku życia.
4. Czwarty etap: od 13. roku życia do dorosłości.

Z uwagi na możliwość obserwacji i pozyskania informacji biograficznych od ograniczonej liczby osób z ZA w niniejszym artykule odniosę się do trzech ostatnich etapów przyjaźni wymienianych przez Atwooda, przywołując praktyczne rozwiązania z prowadzonej przeze mnie terapii indywidualnej oraz grupowej dzieci i młodzieży z ZA.

DRUGI ETAP ROZWOJU PRZYJAŹNI (OD 6. DO 9. R.Ż.)

Dzieci stoją przed wyzwaniem zdobycia przyjaciela do wspólnej zabawy. Nie jest to łatwe zadanie, gdyż razem z przyjacielem trzeba uznać jego preferencje, potrzeby, cele, a także mieć na uwadze jego oczekiwania i uczucia. Znaczenia nabiera tutaj umiejętność działania zgodnie z **zasadą wzajemności** oraz posiadania wiedzy, że swoim działaniem można wyrządzić komuś krzywdę. Terapeuta będzie miał tutaj „pełne ręce roboty”, chcąc przygotować swojego podopiecznego do wyżej wymienionych zadań.

Dla osoby z ZA zafascynowanej swoją pasją może być bardzo trudno wejść w interakcję z osobą, która nie podziela jej zainteresowania (może wydawać się mało atrakcyjna i nudna). W relacji musi być jednak miejsce dla obojga zainteresowanych podjęciem wspólnej aktywności. Wydaje się to niemożliwe do zrobienia, jeżeli dzieci nie będą posiadały podstawowych umiejętności współpracy, takich jak:

- naprzemiennność w komunikacji i zabawie,
- szanowanie swojej przestrzeni oraz granic,
- umiejętność pójścia na kompromis,
- komunikowanie swoich uczuć, w sposób aprobowany społecznie.

Dziecko z ZA może te wszystkie umiejętności nabywać i trenować w parze z terapeutą, a następnie z przygotowanym do tego rówieśnikiem. Terapeuta może być jednocześnie narratorem zabawy, pokazując, co myśli partner zabawy i na jakiej podstawie podejmuje określone decyzje, w tej konkretnej sytuacji. Udzielając informacji zwrotnych i komentarzy, będzie kształtował oczekiwane zachowanie.

TRZECI ETAP ROZWOJU PRZYJAŹNI (OD 9. DO 13. R.Ż.)

Okres ten dotyczy głównie relacji jedнопłciowych osób, które odpowiadają sobie osobowościowo i są dla siebie pomocne. Młodzież angażuje się w tym czasie w aktywności sportowe, działania oparte na konkretnych zasadach i regułach. Nieco bardziej skomplikowane mogą wydawać się osobom z ZA relacje między dziewczętami, których działania i aktywności są mniej logiczne i obfitują w ekspresję wielu, intensywnych emocji.

Ten etap rozwoju przyjaźni nakłada się na okres dorastania młodzieży, a więc czas intensywnych zmian fizycznych i psychicznych. Pojawiają się nowe uczucia i potrzeby ści-

śle związane z relacjami rówieśniczymi i partnerskimi (np. potrzeba przynależności do grupy, zakochanie). W tym czasie dużego znaczenia nabiera umiejętność autoprezentacji i komunikacji (**słuchanie, prowadzenie rozmowy, rozwiązywanie konfliktów, okazywanie uczuć**). Wyzwania tego okresu wydają się łatwiejsze, jeżeli w otoczeniu osoby z ZA znajdują się rówieśnicy o podobnych zainteresowaniach. Sytuacja robi się bardzo trudna, gdy osoba z ZA bardzo odbiega wyglądem, zachowaniem i zainteresowaniami od reszty kolegów, gdyż rozwojowo jest to ogólnie „trudny czas” dla wszystkich osób, które z jakiegoś powodu odbiegają od ogólnie obowiązującego wzorca. Jednym słowem, brakuje tolerancji dla wszelkiego rodzaju różnic. Niestety, bywa i tak, że osoby z ZA są w tym czasie jeszcze na poprzednim etapie rozwoju emocjonalnego i kompletnie nie potrafią odnaleźć się w nowej, niezrozumiałej rzeczywistości, prezentując zachowania, które stają się przedmiotem wyśmiewania i żartów rówieśników. Z tego też powodu bardzo często poszukują relacji przyjacielskich u osób młodszych od siebie o 2–3 lata.

Ciekawą propozycją terapeutyczną dla tej grupy wiekowej może być nagrywanie pracującej pod okiem terapeuty młodzieży odgrywającej zarówno wzorcowe, jak i całkowicie niepoprawne scenariusze postępowania w różnych sytuacjach społecznych. Reżyserowane przez terapeutę i młodzież sceny powinny zawierać liczne dialogi, które będą formą praktycznych ćwiczeń z prowadzenia rozmowy z rówieśnikiem. Następnie „aktorzy” zamieniają się rolami w „krytyków filmowych”, komentując swoje postępowanie na filmie. Tym sposobem pracują nad swoją samoświadomością, przekładając się na umiejętność samokontroli. Uczą się sposobów **autoprezentacji, rozwiązywania konfliktów oraz udzielania i przyjmowania informacji zwrotnych**, które mogą pełnić funkcję „drogowskazów” w czasie pracy nad budowaniem swoich kompetencji społecznych.

CZWARTY ETAP ROZWOJU PRZYJAŹNI (OD 13. R.Ż.)

W tym okresie „przyjaciel definiowany jest jako ktoś, kto »akceptuje mnie takim jakim jestem, albo myśli o świecie podobnie do mnie. Zapewnia poczucie tożsamości i pasuje do mnie pod względem osobowości«” (T. Atwood, 2015, s. 98). Jest to czas tworzenia związków i przyjaźni, które wymagają zaangażowania, poświęcenia, lojalności oraz wzajemnego wsparcia. Młodzież potrzebuje na tym etapie **wiedzy i umiejętności nie tylko do nawiązywania relacji przyjacielskich i partnerskich, ale i ich utrzymywania oraz zakańczania** w przypadku gdy są niesatysfakcjonujące lub raniące. Żeby móc spełnić wymagania tego etapu, młodzi ludzie z ZA muszą być **świadomi swoich potrzeb, granic osobistych, umieć rozpoznawać i nazywać swoje uczucia**. Są to bardzo skomplikowane umiejętności, których zdobycie jest ogromnym wyzwaniem, również dla młodzieży neurotypowej.

Praca w tak osobistych obszarach wymaga od terapeuty **stworzenia solidnej, bliskiej i pełnej zaufania relacji** z osobą z ZA. Jeżeli posiada ona większą sieć wsparcia osób, z którymi łączy ją relacje spełniające te wymagania, to ma szansę na pracę grupową, która ułatwi generalizację zdobytych umiejętności społecznych.

Umiejętności potrzebne w poszczególnych etapach rozwoju przyjaźni mają zastosowanie na każdym jej etapie i przekładają się na obecne, jak i na późniejsze kompetencje społeczne człowieka, wymagane w miejscu użyteczności publicznej czy w pracy. Warto zatem włożyć wysiłek w ich kształtowanie, gdyż nie dość, że będą pozytywnie wpływały